

Ірина Січко

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Екологічна освіта у третьому тисячолітті стала необхідною складовою гармонійного екологічно безпечного розвитку. Проблема взаємодії людини і природи, а також впливу людської діяльності на довкілля стала дуже гострою і прийняла величезні масштаби. Дана криза зумовлена домінуванням антропоцентричної екологічної свідомості. Саме тому розвиток цивілізації повинен орієнтуватися на вдосконалення особистості, формування гуманістичних ідеалів, корекцію системи цінностей та утвердження соціально-моральних позицій щодо використання природи суспільством.

Проте помітні разючі розходження між нормами екологічної свідомості і справжньою поведінкою людини. Антигуманні мотиви, на жаль, часто переважають раціональне ставлення до довкілля. Тому на захист особистості має стати екологічне виховання, головною метою якого є формування індивідуальної екологічної свідомості і мислення, усвідомленого, активного і гуманного ставлення до довкілля.

Не можна погодитися з думками деяких учених про те, що досить скромне місце посідають такі нині необхідні загальногуманістичні цінності, як екологічні цінності природи і довкілля, на які донедавна або взагалі не звертали уваги, або ця увага була формальною, дозволяла людині розкидати навколо себе нищівні продукти своєї діяльності – і в особистісному плані, і в соціальному. «Діяльність людини щодо облаштування своєї ойкумени в історичному плані нерозривно пов'язана з формуванням її світогляду, що відбувається через реалізацію світоглядної функції екології» [2, с. 10]. М. Дробноход вбачає зміст дії цієї функції у допомозі людині самоусвідомитись, віднайти свою роль, місце, зв'язки з довкіллям і визначити власну поведінку в природі та стратегію виживання в ній.

Сучасний розвиток педагогічної науки в Україні передбачає обґрунтування і реалізацію нових методологічних засад виховання. Законами України «Про освіту», державними національними програмами «Освіта» та «Діти України» визначено, що центром виховного впливу має стати дитина, а метою – формування соціально активної, творчої, гуманістично спрямованої особистості. При цьому особливої уваги набуває єдність виховних впливів упродовж всього періоду становлення особистості, починаючи з раннього дитинства.

Основи екологічного виховання чітко сформульовано у Концепції національного виховання «Україна ХХІ століття». У Концепції екологічної освіти України серед завдань початкового виховання визначено основи

екологічної культури, морально-ціннісної орієнтації особистості молодшого школяра.

Останніми роками активізувалися педагогічні дослідження в галузі екологічної освіти та виховання України. Вагомий внесок в розробку цієї проблеми зробили З. Плохій, А. Волкова, В. Мезина, В. Бровдій, М. Откаленко, Т. Байбара. Проте ці дослідження здійснювалися переважно на матеріалах загальноосвітньої школи і орієнтовані лише на предмети природничого циклу.

Розкриттю можливостей окремих предметів у справі екологічної освіти і виховання присвячено ряд дисертаційних досліджень, проведених в Україні. Г. Пустовіт досліджував педагогічні можливості позашкільних установ у формуванні екологічної культури школярів. Н. Пустовіт, В. Дем'яненко досліджували методику екологічного виховання учнів сільських шкіл в процесі трудового навчання. В. Маршицька досліджувала проблему виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку.

Сьогодні відбувається процес, спрямований на гуманізацію і гуманітарізацію екологічного виховання. Це означає, що метою школи є розвиток естетичних відчуттів у дітей, формування в них здатності до глибоких почуттів, переживань, виховання у дітей любові і пошани до своєї сім'ї, рідної природи, до Батьківщини.

Проблема цінностей і ціннісних орієнтацій знаходиться в центрі уваги сьогодення. Це значною мірою зумовлено тим, що ціннісна система суспільства, яка панувала протягом десятиліть, інтенсивно руйнується. Перебудови, що тривають у суспільстві, повинні впливати на внутрішні зміни особистості, на переоцінку і формування нових ціннісних орієнтацій, на перегляд усталених норм і пошук нових ідеалів.

Поняття «цінність» знаходить своє призначення в різних галузях науки для позначення об'єктів і явищ, їх властивостей, а також абстрактних ідей, що втілюють у собі суспільні ідеали.

Проблема ціннісних підходів до природи, що мають вагому екологічну значущість, повинна сьогодні бути в центрі уваги такого суспільно важливого інституту, як освіта.

Молодший шкільний вік – важливий етап у розвитку екологічної культури особистості. У цей період у дитини розвивається емоційно-ціннісне ставлення до довкілля; інтенсивно накопичується досвід взаємодії з навколишнім світом, що визначає процес розвитку екологічної культури особистості у подальшому [8, с. 49].

Поряд із поняттям «цінність» у науці використовується ще ряд понять, що розкривають, виокремлюють певну сторону чи функцію, характерну для цінності. Головними з цих понять є «соціальні цінності», «особистісні цінності», а також «ціннісні орієнтації». Ціннісні орієнтації являють собою певний життєвий досвід, накопичений у процесі індивідуального

розвитку людини. Сукупність ціннісних орієнтацій створює свого роду вісь свідомості, навколо якої обертаються почуття і помисли людини і з огляду на яку вирішується безліч життєвих проблем. Сутність їх полягає в тому, що вони визначають ставлення людини до навколишнього середовища до інших людей, до самої себе [13].

Світ цінностей багатий і різноманітний, але однією з головних цінностей є оточуючий нас природний світ. Складність і навіть драматизм взаємин людини і природи викликає величезну стурбованість усього людства. Невипадково О. Сухомлинська до числа найбільш пріоритетних і актуальних напрямків дослідження віднесла формування ціннісних орієнтацій екологічної спрямованості [12, с. 105].

Розглядаючи ставлення до природи дітей молодшого шкільного віку, безумовно, можна наголосити на тому, що спочатку воно розвивається у сфері емоційно-чуттєвих реакцій і виражається в елементарних емоційних переживаннях: «подобається» («не подобається»), «добре» («погано»). Почуття дітей не можуть виникнути самостійно, а також не є похідними від освіченості та інтелекту. Розвиток естетичних, моральних, інтелектуальних почуттів залежить від засобів та методів виховання, умов життя дитини; емоційний вплив допомагає засвоєнню знань та переведенню їх у сферу дій, які здійснюються самостійно і з інтересом [11].

На жаль, на сьогоднішній день екологічне виховання в початковій школі переважно спрямоване на інтелектуальний розвиток і меншою мірою торкається емоційно-чуттєвої сфери особистості. Проте дотримання єдності впливу на інтелектуальну, емоційно-чуттєву та діяльнісну сфери особистості має принципово важливе значення і визначає ефективність екологічного виховання. З цього приводу Н. Віноградова звертає увагу на принципиальність того, що процес вивчення об'єктів природи (якщо ми прагнемо до формування емоційно-ціннісного ставлення до природи) необхідно починати з інформації, яка апелює не до розуму дитини, а до її почуттів [1, с. 38].

У дослідженнях, присвячених проблемі формування емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей молодшого шкільного віку ставлення характеризується як бережливе, свідоме, ціннісне. Причому ціннісне ставлення є найвищою ланкою в системі ставлень. Адже воно передбачає не просто формування розуміння певних етичних і моральних норм поведінки у довіллі та їх дотримання в діяльності, а й здатності аналізувати взаємодію людини і природи. Ціннісне ставлення передбачає формування в особистості певного ідеалу поведінки в довіллі, потреб, що обумовлені функціями природного середовища, поглядів і переконань, інтересів, мотивів взаємодії з природою на основі усвідомлення цінностей природи, а також світогляду (розуміння цінності природи, розуміння єдності «людина – природа»), що є результатом формування ціннісного ставлення до природи.

В свою чергу емоційно-ціннісне ставлення передбачає формування

певних ціннісних орієнтацій, емоційної готовності до усвідомлення цінностей природи, особистого досвіду емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього середовища. Коли ми говоримо про емоційну готовність, ми маємо на увазі не прості підсвідомі емоції (страху, неусвідомленої радості під час спілкування з природою та ін.), а емоції, що включені до свідомості людини (емоції + екологічні знання), тобто почуття. Почуття – це сталі емоційні ставлення людини до навколишнього світу, які визначають цінність ставлень у зв'язку з потребами особистості. В онтогенезі почуття з'явилися пізніше емоцій. Вони формуються паралельно з розвитком індивідуальної свідомості [8, с. 48].

Зотов В.В. і Зотова Т.В. розглядають емоційно-ціннісне ставлення до природи як особливий вид суб'єктивного ставлення, що виявляється в емоціях задоволення – незадоволення, радості – суму, захоплення – зневаги в процесі взаємодії з тими чи іншими об'єктами природи [3].

Емоційне ставлення – важлива складова світогляду людини, його головних життєвих потреб, його характеру, його «Я», в основному почуття людини складають гармонійну єдність з його розумінням дійсності, з його намірами, і в цієї своєї єдності визначають всю його соціальну поведінку.

Для формування емоційно-ціннісного ставлення важливі як позитивні, так і негативні сторони емоційного сприйняття, емоційного ставлення до тих чи інших явищ, ситуацій.

Позитивні емоції з'являються при розширенні кола знань про природу та її роль в житті людини. На їх основі у людині виникають почуття насолоди, радості від спілкування з природою, потреби знаходитися разом з нею. Зневажливе ставлення до природи, псування і безглузде знищення її об'єктів повинно визивати у молодших школярів негативні емоції, які потім трансформуються в почуття обурення, а в результаті будуть сприяти формуванню потреби діяти на захист природи.

Як засвідчує шкільна практика, часто виникає потреба не лише розвивати емоції, але й усувати деякі з них, наприклад, жорстокість, байдужість та ін. При цьому доцільно показати негативні ставлення учнів до такої поведінки, визвати почуття любові, турботи до живої істоти в самої дитини, яка вкоїла небажаний вчинок.

Як підкреслював В. Сухомлинський, озброєння молодої людини інформацією емоційно-ціннісного характеру ще не є достатньою умовою для формування у неї усталених переконань. Він підкреслював, що справжні емоційно-ціннісні переконання виховуються тільки у процесі реальної діяльності [13, с. 99].

Під час формування емоційно-ціннісного ставлення необхідно враховувати обмеженість екологічного досвіду молодших школярів. Тому необхідна систематична робота вчителя з накопичення і збагачення особистого емоційно-ціннісного досвіду взаємодії з довкіллям. Для цього важливо використовувати досвід реальних зустрічей з певними життєвими ситу-

аціями, створити в класі обстановку взаємоповаги, емоційної чуйності до переживань інших, вимогливості у стосунках, а також уміти викликати переживання на основі образів уяви.

Під впливом вчителя в учнів з'являється здатність до співпереживання. Але вчитель повинен пам'ятати, що мало викликати у дитини жалість, співчуття, симпатію; необхідно, щоб ці відчуття впливали на вчинки, поведінку дитини у природі і стали однією з умов його емоційно-ціннісного досвіду.

Отже, педагогічний процес повинен бути спрямований на формування таких психологічних рис характеру, як потреба в спілкуванні з природою, інтерес до пізнання її законів, мотиви (ведучі, стійкі, усвідомлені) поведінки і діяльності щодо збереження довкілля; переконання в соціальній обумовленості ставлення людини до природи; позитивні емоції в спілкуванні з природою.

Аналіз психологічних основ емоційно-ціннісного ставлення доводить, що прийоми і засоби виховання повинні бути спрямовані на перенесення соціальних екологічних орієнтирів у внутрішній світоглядний план особистості: знань, вмінь, ціннісних характеристик, принципів та правил ставлення людини до оточуючого середовища [10, с. 15].

В європейському просторі нині з'явилося поняття так званого **стилю інновацій**, який можна трактувати як напрям. Це інновації, що передбачають у школі впровадження низки заходів, що працюють над розв'язанням проблем конкретної школи. Наприклад, адміністрація школи із згоди батьків вирішила розширити рівень знань з власної ініціативи, або залучити до навчання кілька телевізійних навчальних програм тощо. Однак таке новаторство не завжди проходить легко і успішно.

Важливий метод інновацій – метод стажування учителя на локальному і на регіональному рівнях, коли вчителі виступають «агентами інновацій». На таких стажуваннях кожна школа може порохувати власні можливості впровадження тієї чи іншої ідеї в роботу. Цьому сприяє ціла низка дослідницьких праць, консультацій та ін. Ці напрямки освітньої роботи ми вважаємо доцільним включити і до практики сучасної української школи [7, с. 19].

До інноваційних методик, що застосовуються нині в сучасних школах слід також віднести **проектну діяльність**. Слово «проект» у перекладі з латинської мови означає «кинутий уперед». Це цільовий акт діяльності, в основі якого – інтереси учня. Фактично, проект – це будь-який задум, що має мету, термін та конкретні кроки реалізації. Увів поняття «метод проектів», науково описав його та спробував класифікувати американський вчений В. Кілпатрик. Він визначив основним завданням школи «виховання вільних громадян», яке має складатися з системи «цільових проектів». Саме В. Кілпатрик виокремив чотири типи шкільних проектів:

1. Втілення ідеї (або плану) в зовнішню форму.
-

2. Отримання естетичної насолоди.
3. Подолання інтелектуальної перепони.
4. Здобуття нових знань та досвіду.

Цей метод полягає у вирішенні певної проблеми, що потребує використання різноманітних методів, засобів навчання та інтегрування знань, умінь, навичок із різних галузей науки, техніки, творчості.

В основі методу проектів лежить проблемне навчання, зокрема:

- проблемно-пошукове,
- проблемно-розвивальне;
- продуктивне;
- творче;
- евристичне.

Педагогічна цінність методу проектів полягає в тому, що він, будучи методом практичної цілеспрямованої дії, відкриває можливості формування особистого життєвого досвіду дитини у взаємодії з довкіллям.

Це педагогічна технологія, яка активізує суб'єктивну позицію дитини в педагогічному процесі, виходячи з дитячих потреб і інтересів, вікових та індивідуальних особливостей, стимулює дитячу самодіяльність.

Крім того, цей метод сприяє актуалізації знань, умінь, навичок дитини, їх практичному використанню у взаємодії з навколишнім середовищем. Він стимулює потреби дитини в самореалізації, самовираженні, в творчій особистісно та суспільно значимій діяльності, дозволяє поєднувати в педагогічному процесі колективне та індивідуальне. Це технологія, яка забезпечує розвиток особистості дитини; дозволяє вести учня сходинками розвитку – від проекту до проекту [9, с. 56].

Одним з нововведень останнім часом стали приватні школи. У порівнянні зі звичайними державними, вони мають ряд переваг і ряд, недоліків. Але, проте, рівень освіти, яку можна одержати в приватних школах істотно вище, ніж у державній.

Приміром, навіть нова форма навчання – за допомогою комп'ютера, що у приватних школах уже давно відома, а в державних тільки вводиться. Звичайно, не можна усе зводити до нього, – і кількість годин, проведених за екраном, не може служити критерієм якості навчання, як це намагаються представити в деяких приватних школах. Але, безсумнівно, одне – комп'ютер відмінний помічник для організації індивідуального навчання. Адже педагогу приходиться шукати індивідуальний підхід до кожного, урахувуючи його інтереси, темп засвоєння матеріалу, особисті особливості психіки. Наприклад, у деяких школах кожен учень може вибрати для себе не просто цікавлячий його курс, але навіть окремі предмети. Комп'ютер же, як відомо, виконує ту програму, що у нього закладена, і надає величезний вибір тем для вивчення. Сучасні методи представлення інформації в

комп'ютерах містять у собі не просто текст, але і картинки, відео, звукові фрагменти. Це дозволяє задіяти практично всі органи почуттів, використовуваних для сприйняття інформації, при цьому відбувається її дублювання по різних каналах сприйняття, що різко підвищує швидкість і якість засвоєння матеріалу. Комп'ютерний підручник не можна вже порівнювати з книгою, як це було усього кілька років назад – зараз багато навчальних програм неможливо відрізнити від ігор, і для того, щоб перемогти в такій грі, знадобляться знання.

Як засвідчують факти, у навчально-виховному процесі початкової школи природа, переважно, використовується як засіб розумового і естетичного розвитку дітей. Проблема формування емоційно-ціннісного ставлення молодших школярів до довкілля в педагогічній теорії і практиці є недостатньо розробленою, що є очевидним свідченням недосконалості існуючої системи екологічного виховання і вимагає подальшого розкриття педагогічних умов і психологічних механізмів виховання зазначеної якості особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виноградова Н. Экологическое воспитание школьников. Проблемы и перспективы // Начальная школа. – 1997. – № 4. – С. 36–40.
2. Дробноход М. Пріоритети стійкого екологічного безпечного розвитку // Шлях освіти. – 1996. – № 3. – С. 5–18.
3. Зотов В. В., Зотова Т. В. Отражение субъективных отношений человека к природе. – <http://www.council.gov.ru/files/journalsf/item/20061107122905.pdf>
4. Карандашев В. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство. – СПб.: Речь, 2004. – С. 10.
5. Концепція екологічної освіти України // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – № 7.
6. Концепція національного виховання «Освіта ХХІ століття» // Освіта. – 1994. – С. 6.
7. Кошманова Т. Основні напрями інноваційних процесів у початковій освіті європейських країн // Шлях освіти. – 1999. – № 4. – С. 19–20.
8. Миронов А.В. Методика изучения окружающего мира в начальных классах. – М., 2002. – С. 48–54.
9. Онопрієнко О.В. Управління проектною діяльністю молодших школярів. Навчання і виховання учнів 4 класу: методичний посібник для вчителів / Упор. О.Я. Савченко. – К.: Початкова школа, 2005. – С. 53–64.
10. Отношение школьников к природе // Под ред. И.Д. Зверева, И.Т. Суравегиной. – М.: Педагогика, 1998. – С. 7–24.
11. Плохій З.П. Психолого-педагогічні засади екологічного виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку // Електронна екологічна

- бібліотека Національної екологічної ліги. – <http://www.ecolegue.net/34903999-235.html>.
12. Сухомлинські О. Цінності у вихованні дітей та молоді: стан розроблення проблеми // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 105–111.
 13. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю. – К.: Радянська школа, 1984. – 254 с.
 14. Юркова Т. Екологічні цінності розвитку особистості // Гуманізм та освіта: електронне наукове видання матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції МОУ, АПН, Вінницького нац. техн. ун-ту <http://conf.vstu.edu.ua/humed/2006/txt/06ytfcro.html>.